

MEDLEMSBLAD

for

AUSTMARKA

HISTORIELAG

Nr. 36.

MARS 1988.

FORORD

Så er medlemsbladet i rute igjen, og vi får håpe ruta kan holdes.

Som det fremgår av årsberetningen, er kassa i laget mer enn bunnskrapt nå, så egentlig er det ikke penger å gi ut blad for. Men med dette nr følger innbetalingskort til de som ikke har betalt for 1988. Hvis de fleste av disse betaler snart, vil det dekke utgiftene til bladet denne gangen. Derfor: vennligst betal snarest!

Det er forresten helt i orden om noen vil le gi en liten pengegave til laget, jeg bare nevner det - - -.

Se ellers spesielt annonser om årsmøte og medlemstur.

Finn Åberg.

TUR TIL FOLKEMUSEET

Historielaget arrangerer tur til Norsk Folkemuseum på Bygdøy

lørdag 11. juni.

Buss går fra Samvirkelaget kl. 9.00.

Nærmere opplysninger og påmelding til

Oddvar, tlf. 28246, eller

Åge, tlf. 28147.

NYTT FRA LAGET

Årsberetning 1987/88

Laget har i perioden hatt dette styret:
Formann Oddvar Jakobsen, nestformann Birger Solheim, sekretær Åge Sørmoen, kasserer

Ragnhild Skullerud, styremedlemmer Liv Solbergseter og Roger Linna.

Det er holdt 3 styremøter og behandlet 12 saker. Om ikke møtevirksomheten har vært så stor, så har dugnadsinnsatsen vært desto større. Det er nedlagt over 100 dugnadstimer på Smedhaugen i tillegg til leid hjelp. Det nordre rommet på Smedhaugen er satt i stand, og det er installert strøm der. Dette har ført til at lagets kasse er fullstendig ribbet for penger.

Historielaget har nå eksistert i 10 år, og dette ble markert med åpent hus på Smedhaugen 22. november. Vi hadde utstilling av pyntehandklær og gjenstander som laget eier. Ca 100 personer var innom utstillingen.

Også dette året har laget hatt vakt og stand i Aamodtgården ei helg. Flere av medlemmene hjalp også til under Dagny Juel-uka i sommer.

Laget ga ut bare 3 medlemshefter i fjor, men til gjengjeld var siste nummer et utvidet jubileumshefte.

Sommerturen gikk til Gudbrandsdalen, Heidal og Valdres. Oppslutningen om turene har vært noe mindre de senere år.

Laget ser forhåpningsfullt på det kommende året. Vi har endelig kunnet ta i bruk Smedhaugen, og her venter det oss mer dugnadsinnsats. Vi håper medlemmene slutter like godt opp dette året.

Styret:

Utstillingen på Smedhaugen

av pyntehandklær 22. november ble meget vellykket. Veggene var bekledt med 44 vakre pyntehandklær som viste fantasi og kunstnerisk ferdighet. Over 100 besøkende var innom. Laget vil satse på flere temautstillinger på Smedhaugen.

Laget fikk flere ting fra de besøkende på utstillingen.

Fra Hjørdis Olsen fikk vi stolpesko, fra Roger Linna osteform.

Oskar Eng og Knut Holtbråten hadde med bilder, og Eva og Oskar Fløtberget hadde malt 3 vakre malerier.

Fra Gunvald og Rolf Brunsell fikk vi flere høvler.

Alle lagets gjenstander står nå på Smedhaugen.

Sekr.

ET STEDSNAVN PÅ AUSTMARKA

Stupultjernet er et lite tjern vest for Øverby ved Nordre Hørsjøen.

Kart M 711 har Stupul -, men på Økonomisk kartverk er det skrevet Stuphull -, og jeg brukte den formen på mine kort, rettet til Stuphol - av Instituttet for stadnamn.

I boka Sjønamn i Hedmark er formen Stupul - brukt, tolket til stopul, stapel.

Uttalen er "stubbelkjenne", med tykk l.

Det er trolig at Stupul - er det rette. Jens Øverby mener det, og tolker det til et "stup" og "ul", av verbet å ule, skrike.

F.Å.

INNSJØNAVN I HEDMARK

Like før jul kom det ut ei bok som mange austmarkinger kan ha interesse av. Den omhandler navn på sjøer og vann i Hedmark, fra de største med til den minste vannpytt. Noen mangler vel, men ca 3000 navn er kommet med, satt opp i alfabetisk rekkefølge på omtrent 480 sider. Dessuten er det først en sammenfattende framstilling av grunnordene i navnene, slike som -sjø, -vatn, -tjern, -dam, -dulp osv.

Denne boka er bind 3 i en serie som er ment å dekke hele landet. Bind 1, Oppland, kom i 1924, bind 2, Buskerud, i 1933. Når det neste kommer er det vel ingen som vet.

Forfatteren er professor Kjell Venås ved Universitetet i Oslo, og arbeidet startet januar 1984. Venås har begynt med gamle og nye kart, deretter ulike navnesamlinger, bygdebøker og andre skriftlige kilder. Dessuten har han reist på kryss og tvers i fylket og snakket med lokalkjente folk. Resultatet er et vitenskapelig verk, men skrevet slik at alle kan ha glede av boka.

For hvert navn er uttalen gjengitt i lydskrift, så følger karthenvvisning til M 711-serien, og henvvisning til kommune og sted innenfor kommunen. Størrelsen er angitt i skalaen 0 til 12, og høyden over havet er oppgitt. Eldre navneformer er tatt med, og henvisninger til kart og andre kilder som er brukt. Til slutt følger så navnetolkningen.

Det som er spesielt interessant for oss, er hvordan Austmarkanavnene er behandlet, og det kan vi stort sett si oss fornøyd med. Stedsnavninnsamlingen min var avsluttet da boka ble skrevet, og så vidt jeg kan se, er alle navn som har med vann å gjøre kommet med.

Disse navnene har jeg skrevet opp etter lokalkjente folk fra alle kanter av bygda, med den

riktige dialektuttalen. Venås har brukt denne samlingen, og det er derfor litt overraskende at det er blitt noen feil i boka, særlig når det gjelder dialektformen. Litt kjedelig er det f.eks. at uttalen av "tjernet", som skal være "kjenne", er blitt til "kjinne" på 3-4 steder. Også uttalen av "nordre", "søndre" og "vesle" er noen steder forandret, slik at jeg mener det blir feil. Og så er det Særglamp da, som er blitt til Særgelamp, rart at det navnet skal være så vanskelig å få riktig. Tållobeget blir konsekvent skrevet Tolloberget, det kan kanskje diskuteres, men etter de regler som gjelder for skrivemåten av slike navn, bør det nok skrives med å.

Et navn som er spesielt omtalt på flere steder, er Skålsjøside, et lite tjern syd for Linna. Jeg skrev opp navnet slik Ove Sørlie sa det. Venås syntes det var så rart at han reiste til Austmarka bare for det navnets skyld. Der traff han Erik Vikertoppet, som kunne bekrefte at uttaleformen var helt riktig.

Navnet Fargegarden, områder i S. Hørsjøen og Karterudtjernet er med, og tolkningen av navnet, slik jeg fikk den av Magne Neset, er skrevet opp. Dette er to eksempler på at austmarkinger har vært med og gitt opplysninger til boka. Det er morsomt at denne navnesamlingen ble til nytte så raskt.

Boka kan anbefales på det beste for alle som er interessert i navn. Jeg skulle anta at de fleste bokhandlerne i Hedmark har den, iallfall kan den bestilles.

Kjell Venås:
Norske innsjønamn 3
Hedmark fylke.
Novus Forlag, Oslo 1987
578 sider. Pris 160 kr.

Finn Aberg

EKKO FRA TÁLLOBERGET

En høstmorgen i første halvdel av forrige hundreåret, oppdaget folkene på en navngitt gård i bygda at det hadde vært inntrengere på stabburet.

Det hadde snødd litt om natta, og sporene viste at det hadde vært to om innbruddet. Det er ikke nevnt hvad de hadde rasket med seg, men trolig var det både mat og mynt.

To spreke karer tok saken i egne hender. Bevepnet med munnladningsrifler la de i vei etter skurkene. Det viste seg at de hadde tatt Finnstigen mot Nordre Hørsjøen.

Kommet ei snau kvartmil østover, hadde tyvene tatt seg en hvil med bøkene sine og gjort opp varme ved en stor stein. Steinen kalles Tyvhella den dag i dag.

De stekte kanskje ei pølse eller to, og forbannet snøværet som satte spor. Så snart det grydde av dag fortsatte de sør-østover for å komme tilbake til Sverige, hvor de trolig hørte heime.

Oppe på Tålloberget ligger ei ganske stor myr som kalles Høymyra, med to tjernpytter. Høgste dags leite var tyvene nådd dit med bøkene sine, men det hadde også de som kom etter.

Over myra der den er smalest har det fra gammel tid gått ei klopp, Kommet midt ut på kloppa ble tyvene ropt på og bedt om å stoppe, men de fortsatte.

Det smalt et skudd - kanskje to. Da krutt-røyken drev bort lå en mann i myra, for aldri å reise seg. Den andre tyven kastet bøkene og kom seg unna.

Etter en tid fortalte rykter fra Sverige at en mann som het Kjelstedt var blitt borte i grensetraktene. Noen ettersøkning ble nok aldri gjort.

Det søndre Høymyrtjernet ble lenge kalt "Kjelstedtdølpa". Den døde tyven fikk sin grav her, sier sagnet.

O.T.

I MANNS MINNE

Karen Eng forteller om en skoledag for vel 50 år siden:

Vi hadde lang vei til skolen. Vi var fire søsken, men ingen av oss begynte på skolen før vi fylte åtte år. Pappa døde da jeg gikk 1ste året.

Mamma vekket oss tidlig: "I dag er det mye snø, så nå må de opp". Jeg gikk i 2dre klasse, så var det en to år eldre søster som gikk i 4de klasse.

Vi kom oss opp, vasket og kledde på oss i en fart, og fikk oss mat. Så var det å finne igjen ski og staver. Pappa hadde gjort oss furuski, men til staver husker jeg ikke hvad vi brukte, men hadde vel fått laga oss noen.

Det hadde snødd og blåst om natta, så det var jevnt over alt. Plogen kjørte de med hester, og det blev ikke tidlig der vi bodde. Men vi var vant til å gå på ski, så vi var ganske bra etter datidens utstyr (Var nok ikke bare den gang vi måtte bruke ski for å ta oss fram). Vi hadde genser, skjørt, heimstrikkede strømper, som klødde noe forferdelig. Vanlige støvler eller pluggstøvler. Det snødde og blåste i mot oss på veien. Jeg gråt og ville snu, men det

fikk jeg nok ikke lov til av min søster.

Vi kom da til skolen den dagen også, men litt for sent. De hadde sunget salmen som vi pleide å synge når vi begynte, og var nok langt ut i fadervår. Vi hadde religion i 1ste timen. 2dre timen hadde vi regning, så var det visst lesing, og litt forskjellig i de neste timene.

Det var ikke noe bytting av lærerinner og lærere den tiden. Vi hadde Ida Johnsrud som lærerinne alle tre første år. Som lærer da vi kom i 4de klasse hadde vi Kristen Billehaug.

De var strenge og bestemte. Vi hadde respekt for dem begge, i hvertfall jentene.

Tror nok Billehaug var litt snillere med jentene.

Karen Eng

ORD OG UTTRYKK

høspen: vinneren, den overlegne, brukt om arbeidsleder, bas. Kommer vel av husbond, brukt av husmennene. Også brukt som verb, høspensere: lede, dirigere.

kørke: gå trøtt, bli utslitt

kørk-olabrine: bryne laget av brynestein fra Østmark i Sverige. En som het Ola lesste seg ned med brynestein så han kørke.

mjell: tørr snø

mjella går: tørr snø fyker med vinden

I MANNS MINNE

Martin Åberg forteller (forts.)

Klær og sko kunne det ofte være vanskelig med. Ettersom de eldre vokste ut av klærne og skoene fikk vi mindre overta dem. Men de var ganske hardt slitt fra før, for når noen fikk et nytt plagg, skulle det være litt for stort for å ha noe å vokse i. Jeg kan så vidt huske fra min spedeste barndom at jeg fikk et nytt plagg. Jeg vet ikke riktig hvor gammel jeg var, kanskje to-tre år. Mor hadde sydd en meget enkel kjole til meg, tror ikke det var ermer på den. Den var visst gjort av ei gammel vadmelsjakke. Da jeg fikk på meg denne kjolen (underklær hadde jeg nok ikke) sprang jeg ut på bakken og syntes jeg var riktig fin.

Det var en skredder i bygda som gikk rundt i husene og laget klær. Skulle noen ha sydd seg noen plagg, var det bare å sende bud på ham, og han kom da omsider. Han kunne være lenge på et sted om gangen, selv om det ikke var så mye å gjøre der, han hadde det aldri travelt. Han fikk kost og losji der han var, og litt betaling. Han kunne være hos oss opptil flere uker om gangen. Kortleik hadde han med, for han likte så godt å spille kort, især "Spar-dame", eller "Marja", som han kalte dette spillet. Han var en riktig barnevenn, og rett som det var kom han ned fra bordet der han satt og sydde, kom fram med kortleiken og spurte om vi skulle ta ei Marja, og han behøvde ikke be oss barn to ganger om det. Vi satte oss i ring på golvet og spilte Marja både vel og lenge.

Vevstoler var det i mange heim. Det ble vevd mye, lerret til skjorter og annet undertøy, og vadmél til arbeidstøy. På enkelte steder ble det også vevd lintøy, for det meste til duker og håndklær.

Spinnerokker var det i hvert eneste hus. Husmoren og de eldste jentene kardet og spant om kveldene, mens mannfolkene gjorde økseskaft, filte sager og holdt redskapen i stand.

Som nevnt ble det brukt vadmei til arbeidsklær, især høst og vinter. Det var godt og varmt, og sterkt å slite på. Ullgarn var å få kjøpt, men mye ble vevd av hjemmespunnet garn. Votter og strømper brukte vi bestandig av hjemmespunnet. Husuband laget mor av garn i forskjellige farger, så de syntes vi var riklig fine.

For å spare på sko og strømper gikk vi barbeinte hele sommeren. Huden under føttene ble så tykk og hard at vi merket ikke om vi trampet på skarpe gjenstander. Tærne slo vi ofte så det blødde, men det grodde fort igjen, så i løpet av sommeren ble tærne også tykkhudet som brusk.

Klærne ble vasket ute ved brønnen, og foregikk på den måten at man banket skitten ut av klærne. Klærne var lagt i bløt i lut dagen før. Luten kunne ofte være hjemmelaget, kokt av aske, her av bjørkeved. Klærne ble så kokt, og plagg for plagg ble lagt på en nokså bred krakk og banket. Banketreet var laget av bjørk, det var ca 50 cm langt og 10 cm bredt, og var visst litt langkrokett. Det hadde et håndtak i enden, og jeg kan huske at det var skåret mønster på det. Var det altfor kaldt foregikk vasken inne, men klærne ble alltid banket ute.

Det var ikke innlagt vann hverken til våningshuset eller fjøset, så det ble mye vannbæring. Om sommeren bar vi inn vannet i bøtter, men om vinteren brukte vi ofte en vassmei til å frakte vannet på. I fjøset gikk det mye vann. Vi satte da ei tønne på vassmeien, en mann dro, og en gikk bak og holdt tønna så den ikke skulle velte. På kjøkkenet hadde vi en vass-så, den var grei å ha på vassmeien. Såen var lagget, med to staver som var forlenget. Disse var det hull i, så det gikk an å stikke en staur gjennom hullene og bære den.

(forts.)

ÅRSMØTET

blir holdt på Smedhaugen
mandag 11. april kl. 19.00.

Vanlige årsmøtesaker.

Ole Torp vil fortelle fra det gamle
industrisamfunnet ved Sikåa.

Kaffe serveres.

Velkommen til årsmøtet!

Styret.

Utgiver: Austmarka Historielag.

Redaksjon og ekspedisjon:

Finn Åberg
Meltzersgt. 3
0257 Oslo 2

Tlf. 02/44 54 52

Medlemskap i laget koster 30 kr året.
Betales til

Austmarka Historielag
2224 Austmarka

Postgirokonto 3552056

Trykt i 150 eksemplarer.